

Inblick

Tjugo myter om Finlands historia

Ikaros bad historikerna själv räkna upp sina favoritmyter om Finlands historia. Nedanstående bidrag är skrivna av Jouko Heyno, Anu Lahtinen, Derek Fewster, Detlev Pleiss och Johanna Wassholm. Listan fortsätter på nästa uppslag.

1

DEN FINSKA STATENS FÖDELSE ÅR 1809

Enligt denna myt föddes den finska staten år 1809 vid Borgå lantdag. Det stämmer att Finland då blev en säradministrerad enhet i det ryska riket, men en stat i modern mening kan man inte tala om. Denna myt har Osmo Jusila i flera böcker befattat sig med ända sedan 1960-talet. Det finns inte heller någon fackhistoriker som idag skulle hävda att Finland blev en stat år 1809, men i det allmänna medvetandet kan en sådan uppfattning säkert leva kvar. Det att tiden före 1809 inte längre hör till de obligatoriska kurserna i gymnasiets historieundervisning har säkert bidragit till att man uppfattar att Finlands historia över lag började år 1809, medan kunskaperna om den svenska tiden är väldigt diffusa. (JW)

2

DET TIDIGA BONDESAMHÄLLET I FINLAND VAR JÄMSTÄLLT

Finland och i hela Norden har historikerna ofta menat att bönderna var jämställda och fria, dvs. att de inte var livegna utan kunde flytta fritt och bestämma över sina öden. Enligt den tradi-

tionella bilden äger alltså varje jordbrukare sitt eget gods som överförs till sonen. T.ex. bonden **Penttilä** i Topelius "Fältskärens berättelser" representerar den här bilden. Den här bilden är ofta ganska maskulin, fast det då och då i förbigående har påståtts att bondekvinnan levde „jämställd och stark“ vid sin mans sida. Den här bilden lever kvar i det vardagliga tänkandet, men i historieforskningen har också ojämställdhet bland bönderna och icke-jordägande lyfts fram. (AL)

3

SAMHÄLLET I FINLAND HAR ALLTID PRÄGLATS AV LAGLYDNAD

Den här idén är nära den ovan beskrivna idén om den självständiga bonden och handlar om de nationalistiska idealen om de nordiska folkerna som ärliga, rättsinniga, rakryggade folk. Det här kontrasteras nuförtiden då och då när främmande kulturers uppförande ogillas; då blir den "ärliga, laglydiga finnen" något som ställs mot andra kulturerna. Det har påpekats av historikern **Eva Österberg**, till exempel, att lagen var en viktig grundsten för det tidiga nordiska samhället. Samtidigt måste det dock påpekas, att mutor, bestickning, utpressning mm. har förekommit och

att lagen inte skyddade alla i samma utsträckning. (AL)

4

MYTEN OM "VÅRA" VIKINGAFÖRFÄDER

Debatten kring **Paula Wilsons** bok om en inbillad bosättningskontinuitet från vikingatiden till nutiden i "svenskbygden" har återigen aktualiserat en seglivad myt om de svenskspråkigas etniska bakgrund. Enligt denna karaktäriseras vissa regioner av ett förpliktande kulturarv från vikingarna, som då ses som folkets viktigaste urfäder.

Mytens ursprung finns dels i **A. O. Freudenthals** och de tidiga svekomanernas kamp för en historiskt bevisad hembygdsrätt för Finlands svenskspråkiga i allmänhet, dels i den senare uppkomsten av en radikaliserad bygdesvensk identitet, som spreds med en svensknationalistisk och ibland t.o.m. rasistisk folkbildning främst före Finlands självständighet. Den politiska viljan bidrar ställvis fortfarande till romantiserandet av ett konstruerat vikingausprung.

Att likställa *språk, folknamn, etnicitet, "ras"* och *region* är ett vanligt nationalistiskt drag i världen, men pollen, gravskick eller fornföremål talar tyvärr inget språk. Det är numera även klart att de etnymer vi känner från antiken och medeltiden – såsom kelter, franker, goter, slaver och finnar – är politiska och säger föga om gruppens genetiska ursprung, språkförhållanden eller etniska identiteter.

Det slitna begreppet "bosättningskontinuitet" missbrukas också i debatten. Inom arkeologin betyder termen endast att en viss plats eller region haft någon form av bosättning under en längre period, d.v.s. att det finns daterbara fynd eller avlagringar från olika – helst nära på varandra följande – tidsperioder.

Begreppet säger *inget* om en oavbruten kedja av samma genetiska familjers eller individers bosättning. Med arkeologiska medel kan man i regel *inte* påvisa "tillfälliga" ödeläggelser

och avbrott, som kanske varat i tiotals år, liksom ej heller iakttagna möjliga fullständiga utbyten av bosättarna. Det är lättare att välja sina förfäder än att godta den stora historiska osäkerheten. (DF)

5

KLAUS FLEMING / MAGNUS II TAVAST VAR EN SJÄLVSTÄNDIGHETSMAN

När nationalkänslan blev stark vid slutet av 1800-talet började historikerna söka efter personer som kunde ses ha stått för Finlands självständiga position. Detsamma fortsatte på 1900-talet, och anakronistiska idéer om tidiga självständighetsmän var vanliga i historieskrivningen. Biskopar och adelsmän som hade haft viktiga roller i det förflutna presenterades gärna som tidiga befrämjare av Finlands och dess invånars självständiga roll i samhället. Tex. **Magnus II Tavast**, biskop i Åbo vid början av 1400-talet, har presenterats som sådan. (AL)

6

FREDEN I NÖTEBORG

Vid freden i Nöteborg, som slöts 1323, kom man överens om att avsluta konflikten mellan Sverige (Svea) och Ryssland (Novgorod). Detta anses ha varit en internationell överenskommelse av central betydelse för uppkomsten av Finland. Den bild som ges i historieböckerna motsvarar emellertid inte det som står i de dokumenterade källorna, bland dem själva "fredsavtalet". Dokumentet är en deklaration avgiven av den högsta befälhavaren för Novgorods trupper, inte av statens högsta ledning, i vilken **furst Jurij** på gotländska handelsmäns inrådan tillkännager sin vänskap med den svenska kungen och ger denne lov att ta i besittning tre häraden, Jääskis, Äyräpää och Savolax, som vid denna tid inte tillhörde Novgorod.

Deklarationen och "överenskommelsen" var i själva verket riktade mot karelska pirater, och syftet var att trygga de gotländska handelsmäns säkerhet. Det var över huvud taget inte fråga om något fredsavtal mellan Sverige och Novgorod. Deklarationen är egentligen det första "Molotov-Ribbentrop"-avtal som berör finländskt territorium. (JH)

(Övers. Lars Hertzberg)

7

KLUBBEKRIGET SOM MYTISK BONDEKAMP

Den första som bedrev vetenskaplig forskning kring Klubbekriget var **Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen** (född Georg Zacharias Forsman), vars undersökning om ämnet utkom i sin definitiva form 1877. En annan helhetsundersökning om ämnet gjordes av **H. Ylikangas** 1977, men det är allt. Forsman skapade bilden av den förtryckta bonden som reste sig mot överheten för att "som traditionen bjöd" kräva sin rätt, under ledning av bondehövdnigen **Jaakko Ilkka**. Ylikangas lyckades rent av koppla skeendena till den franska bonderörelsen på 1300-talet.

Klubbekrigets historiska bakgrund är emellertid en ren erövring. Under ett 25-årigt krig hade kronan slutit ett fördrag med "Österbotten" om att kronan för krig i söder, på Näset och i Ingermanland, medan "Österbotten" driver bort de "moskovitiska" inkräktarna från de nordliga regionerna. Ett sådant avtal sluter statsmakten, kronan, inte med ett byamöte, utan avtalsparten måste vara en politisk struktur, som a) är likställd och b) kan uppfylla sin andel. Avtalet med kro-

nan slöts alltså av samma "polity" som på 1400-talet hade stått i ett liknande avtalsförhållande med Novgorod, som då förde en kamp mot Sverige som hade försökt erövra "Österbotten".

I det stilleståndsfördrag som avslutade det 25-åriga kriget kom man överens om en ny gränsdragning, enligt stilleståndstexten skulle den gå från Ladoga till Onega och därifrån till Vita havets vikbotten. Efter överenskommelsen passade **Klas Fleming** på att utnyttja den arvsstrid som bröt ut i Sverige efter **Johan III:s** död för att utöka sin egen makt. Han inledde erövringen av "Österbotten". Erövringen framprovocerades genom att man i strid med det fördrag man ingått med kronan placerade trupper i borgläger i "Österbotten" trots att fred hade inletts. Konflikten eskalerade till krig. Emot sig hade Fleming inte "upproriska klubbekrigare" utan en organiserad armé med artilleri. Till följd av Flemings maktsträvanden lyckades "moskoviterna" lura till sig en

gränsdragning från Vita havet till norska Finnmarken. Ännu i slutet av 1600-talet försökte svenska kronan och "Österbotens" armé, under ledning av det nyligen timade "Klubbekrigets" hövdingar, tillsammans flytta gränsen i enlighet med stilleståndsavtalet.

Den historiska verkligheten krossar i själva verket Klubbekriget som mytisk bondekamp om man följer **Jaakko Ilkka**s livslopp: han var en stormrik bonde som hade rustat två ryttare med hästar för kriget och som höll på att bli adlad också i Sverige (i "Österbotten" var han redan "blåstrumpa"). (JH)

(Övers. Lars Hertzberg)

8

BISKOP HENRIK OCH LALLI EXISTERADE / EXISTERADE INTE - VEM BRYR SIG?

Det första korståget är en händelse som har haft mycket mytiskt värde, t.ex. den gamla berättelsen enligt vilken **Biskop Henrik** kom till Finland i mitten av elvahundralet och "kristnade Finland" och blev sedan mördad av bonden **Lalli**. Henrik har stått för Finlands civilisering och västerländska strömningar (på gott och ont), medan Lalli har presenterat den aggressiva och

hedniska finnen och frihetskänslan (på gott och ont). Olika slags långtgående slutsatser har dragits av nästan obefintliga källor. Detta har lett till förbittrade tvister gällande Lallis boplats, Biskop Henriks påstådda ben och själva personernas existens. Med "vem bryr sig" menar jag att det kanske inte är möjligt eller nödvändigt att gräla över de här frågorna. Det kanske räcker med att konstatera att dessa myter och deras användande har varit viktiga för vår historia och formandet av det nationalistiska tänkandet. (AL)

9

RÖDA UPPRORET 1917 OCH "FINLANDS INBÖRDESKRIG"

1916 var Finland ännu en fast, autonom del av det ryska kejsardömet. Även om Finland hade en "särställning" var den ingalunda unik – Ryssland hade på det hela taget ännu vid första världskrigets början en federativ karaktär. Februarirevolutionen, som inträffade i mars, skapade en ny situation, där kejsardömet ersattes av en republikansk regering, visserligen endast för krigstida förhållanden. På Finlands ställning som en del av Ryssland invercade detta på inget sätt. Den enda lagliga högsta myndigheten fanns i St Petersburg. Oktoberrevolutionen, som ägde rum i november, var i princip bara en intern rysk maktkamp, som inte heller invercade på Finlands ställning.

Situationen förändrades först i december, då Finlands lantdag förklarade landet självständigt. Detta var givetvis en entydig upprorshandling, och det var den borgerliga majoriteten i lantdagen, senare känd som "de vita", som reste sig till uppror. Att tala om ett rött uppror är alltså klart orätt. Detsamma gäller termen "Finlands inbördeskrig". **Lenins** regering, som hade "erkänt" det finska upproret, var inte en i Ryssland eller i omvärlden allmänt erkänd legitim regering – ett inbördeskrig rasade i riket. Om det pågick ett "inbördeskrig", så var det alltså uttryckligen ett ryskt inbördeskrig, i vilket de finska röda de facto förde en kamp till stöd för Lenins strävanden, som äsyftade en enhetsstat. Den enda skillnaden mellan ett "uppror", en "revolution" och ett "frihetskrig" består i slutresultatet. Ur en objektiv historieforsknings perspektiv à la **Ranke** är alltså "frihetskrig" den enda neutrala och korrekta termen för denna väpnade konflikt. (JH)

(Övers. Lars Hertzberg)

10

KEKKONENS TID VAR DET "BREZJNEVSKA TIGANDETS" TID I FINLAND

Urho Kekkonens tid har ofta be-
skyllts för att ha varit tigandets
och "brezjnevismens" tid. Men
faktum är, att det just var under Kekkonens
presidentskap som "taistoiter" [Moskvatrogna kommunister, red.], "revisionister"
[taistoiternas motpol bland folkdemokraterna, red.], "pälkäniter" [socialdemokrater som stödde ett närmande till Moskva, red.], "reparationskarlar" [samlingspartister med liknande agenda, bland dem **Ilkka Kanerva**, red.] med flera "härjade" i Finland. Diskussionen var livlig, och ingenting förtegs, inte ens relationerna österut – ofta till Kekkonens förtret.

Ouvertyren till tigandets tid var den verksamhet som bedrevs av "förmyndarregeringen", som innehade makten under

slutet av Kekkonens sjukdom, och som man fortfarande inte vet särskilt mycket om. Den politiska diskussionen upphörde slutligt efter att **Mauno Koivisto** aktivt hade börjat förverkliga sin "kungstanke", anslutandet av Finland till den västeuropeiska förbundsstat som höll på att bildas. Förverkligandet av planen skapade som en ofrånkomlig följd en verklig "brezjnevistisk tid", en obruten konsensus, i vilken politikens konsekventa kontinuum bibehölls oberoende av regeringarnas sammansättning. (JH)

(Övers. Lars Hertzberg)

11

FINLAND HAR VISSA EGENTLIGA GEOGRAFISKA GRÄNSER...

● ● ● som kan motiveras med medeltida och till och med tidigare källor; helst gränser givna i freden av Dorpat. Det här temat har återkommit åtminstone sedan Finland blev självständigt. Det handlar om att det finns vissa förhoppningar att motivera politiska strävanden att flytta Finlands gränser med historien: då betonas tex. att finska befolkningen har bott på vissa områden sedan år x och att det här området därför hör till Finland (oavsett att det faktiskt kan vara ganska svårt att använda sådana definitioner som "finska", "svenska", "samiska" eller "ryska" när man talar om tex. den medeltida lokala befolkningen). Intressant nog brukar invånarna i varje land ofta helst hitta historiska grunder för utvidgandet av sina egna geografiska gränser. (AL)

12

"VEM KOM FÖRST?" - FINNARNA ELLER SVENSKARNA

För nationalister har det alltid varit viktigt att påvisa vem som "var på plats först" – som om det skulle ge människor som lever hundratals år senare någon slags företräde att existera också idag. Absurt då man tänker på det närmare, men hur känsloladdad frågan kan vara ännu idag bevisas t.ex. av den häftiga debatt som **Paula Wilsons** ortnamnsbok nyligen gav upphov till. Både fennomaner och svekomaner har under årtiondenas lopp försökt bevisa att finnarna var här före svenskarna – och vice versa (i enlighet med detta kunde man efter 1809 t.ex. börja benämna de svenskspråkiga i Finland för "kolonister", vilket naturligtvis hade varit otänkbart före 1809). Frågan är svår eftersom egentliga skriftliga källor saknas och det är svårt att hitta vattentäta belägg för något av påståendena. (JW)

13

ÅR 1917 ÄR SOM HISTORIENS "NYCKELHÅL"

Enligt denna myt kan man i Finlands/finnarnas historia urskilja en ständig utveckling mot en allt större självständighet, som kulminerade i självständighetsförklaringen år 1917. Det som är myt i denna uppfattning är att man betraktar historien s.a.s. utifrån slutresultatet, dvs. självständigheten. Häriifrån blickar man som genom ett nyckelhål tillbaka till det förgångna och urskiljer endast sådant som bekräftar tanken på att nationen hela tiden har utvecklats mot självständighet (det som däremot mot-

säger detta struntar man i). I denna myt görs alla finska stormän och martyrer, börjande från Lalli (som inte är en historisk person som vi egentligen skulle veta något om) som mördade biskop Henrik till 1700-talets "Anjalämän" till ett slags föregångare till 1900-talets självständighetsmän. (JW)

14

"RYSSHATET" - EN EVIG EGENSKAP ELLER EN 20-TALSKONSTRUKTION?

Myten handlar om finnarnas/finländarnas syn på det ryska folket, eller frågan om huruvida det alltid har funnits ett s.k. "rysshät" hos finnarna. **Matti Klinge** har sedan på 1970-talet hävdad att man på 1920-talet, dvs. efter att Finland blivit självständigt, medvetet skapade en uppfattning om att rysshätet alltid har existerat. Han själv ansåg dock att man före slutet av 1800-talet inte kan hitta negativa attityder mot ryssarna. Detta stämmer inte – det är svårt att föreställa sig att det *inte* skulle finnas negativa stereotyper mellan folk som trots allt ofta har varit i krig. Sanningen torde således ligga någonstans mellan de två ytterligheterna. (JW)

15

MYTEN OM DET FINSKA STENÅLDERFOLKET

Alltsedan 1970-talet har stenåldersbefolkningen i Finland ansetts vara det finska "ursprungsfolket". Tidigare var de flesta lärda och forskare eniga om att finnarna inflyttat till sitt ("utlovade") land genom en nästan biblisk migration – som färdiga stammar – under järnåldern. Med den nya definitionen av det nationella arvet förlängdes den ideologiska hembygdens rätten till istiden och den nationella "vi-känslan" utsträcktes till befolkningsgrupper vars egna identiteter, etniciteter och språkförhållanden forskningen knappast kan bedöma.

Orsaken till omtolkningen var närmast politisk: för det efterkrigstida och mera socialistiska Finland behövdes en ny nationell forntid som var mera egalitär, ledarlös, fridfull och grön än den militariserade järnålder det "vita" Finland exploaterat fram till 1944. En äldre finskhet passade även de konservativa: Finland hade uppstått inom sina egna gränser, utan väsentliga "främmande" genetiska eller kulturella inslag. En förment "bosättningskontinuitet" var även här grunden för den vetenskapliga konstruktionen.

Problemet ligger närmast i det fortsatta nationalistiska bruket av begreppet "finsk" eller "Finland" ("suomalainen", "Suomi") som om de omfattade årtusenden av his-

toria inom den moderna nationalstatens gränser. Överföringen av det medeltida begreppet och etnonymen på tidigare perioder och andra gruppidentiteter förutsätter att även tavaster, karelare med flera tidigare folkgrupper såg sig höra till samma etnicitet som de *egentliga* finnarna i Åbotrakten. En autonom och flerårig "fornfinskhet" förutsätter även en osannolikt isolerad och rätt inavlad befolkning, med i grunden samma oföränderliga kultur- eller gruppidentitet genom tiderna, som sedan vetenskapligt kan kategoriseras som "finskhet", antingen fornbefolkningen tänkte så eller inte.

Som ett parallellfall kan påpekas att ingen antik eller modern författare före 1690-talet talade om att det bott eller bodde "kelter" på de Brittiska öarna. Idag är den "keltiska" konstruktionen – eller myten – allmän. (DF)

16

FINLAND VAR FÖRTRYCKT UNDER SVENSKA TIDEN

Det allmänna medvetandet uppfattar man ofta det finska språket och/eller den finska nationen skulle ha utsatts för förtryck från svensk sida, i extremfall kan man hävda att Finland var "ockuperat" av Sverige. Detta är en myt därför att man projicerar den moderna tidens nationalistiska tanke på en tid då denna inte alls fanns. Finland var en integrerad del av Sverige och i varje fall inte i högre grad förtryckt än andra delar av landet som låg längre från Stockholm. För att förstå det svenska riket före 1809 måste man betrakta det ur ett centrum-periferi-perspektiv, inte ur ett Sverige-Finland-perspektiv. Själva benämningen "Sverige-Finland" är ju en missvisande konstruktion som har tillkommit långt efter det att Finland var en del av Sverige. (JW)

17

MYTERNA OM KILMÖSSAN OCH ARMBORSTJÄGAREN

Till de äldsta nationella och historiserande myterna hör bilden av den fornfinska jägaren, som iklädd en kilmössa – på finska "patalakki" eller "väiski" – jagar ekorrar med armborst. Mössan finns t.ex. förevidad i scouternas uniform sedan 1920-talet, där den som en nationalistisk påminnelse skulle visa nutidens ungdom vägen till nya nationella stordåd. Den för scouterna på 1940-talet konstruerade "Kolkkapoika"-traditionen grundade sig på idén om Vargungarna som insamlare av avskjutna armborstspilar.

Kilmössan är dock varken finsk eller forntida till sitt ursprung. Mössan har förekommit i stora delar av Nordeuropa se-

dan 1300-talet. Den kallades allmänt "pitnilkka" i Sverige på 1700-talet, vilket går tillbaka till 1500-talets "päcknelika" eller "backneglika", som igen är en diminutiv benämning på den fransk-nederländska och medeltida bascinet-hjälmen. Den tidiga bascineten motsvarade till sin form kilmössan; den hölls under tornerings-hjälmen ifall denna skulle slås av. Kilmössan blev en symbol för finskheten under det tidiga 1800-talet.

Armborstjägarrens ursprung står att finna i **Giuseppe Acerbis** resa till Nordkap 1799, då han i Uleåborg besökte apotekare **Julin** och såg ett armborst från **Pal-damo** hängande på väggen i hans samlingar. Acerbis illustrerade resebeskrivning utkom i London 1802 och befäste för århundraden bilden av "urfinnarna" som ekorrjägare, trots att Acerbi aldrig sett vapnet avfyra. Nationellt inspirerade etnografer försökte sedan bekräfta Acerbis bild med att samla in alla exemplar av detta perifera (och eventuellt även samiska) jaktredskap som de bara kom över. (DF)

18

DET FÖRSTA KORSTÅGET TILL FINLAND INFÖLL OMKRING 1150

Myten återges fortfarande till och med i skolornas historieböcker, även om man i förbigående nämner att berättelsens historiska sanning är underkastad ett visst tvivel. I forskningens ljus rör det sig emellertid om en på Finland projicerad katolsk läroberättelse, som kompilerats ur vandringslegender och ur den historiska verkligheten. Mytens betydelse blir tydlig i den färiska konflikten om "biskop Henriks strålben". Myten är knuten till en annan myt, den om svenskarnas erövring och underkuvande av Finland. (JH)

19

MYTEN OM SVENSKA ERÖVRARE OCH HÄRSKARE

Finland håller man ännu ofta fast vid den myt om den svenska erövringen av Finland som representeras av **Viikunalainen & Forsman**-traditionen. Enligt denna myt utsögs "ursprungsbe-folkningen" av en främmande överklass. Myten gavs ett stöd både avsiktligt och oavsiktligt genom den freudenthalska synen på nationalitet som uppstod under 1800-talet då språkstriden och tysk nationalism spreds över Norden. Det är en historisk paradox att denna myt har haft, och fortfarande har, stort inflytande på inrikespolitik, men den är helt tagen ur luften. Finlands svenskspråkiga befolknings historia har man i själva verket en ganska noggrann kännedom om.

Ännu på 700-talet utgjordes Sverige, Svea, av fem områden; det till Mälardalen hörande Uppland, vilket omgavs av Södermanland, Västmanland, Norrland och Östland (nuvarande Egentliga Finland). Den här urgamla politiska enheten söndrades genom Syd-Danmarks erövring på 800-talet, vilket **Mats Dreijer** har skrivit om i verket *Det Åländska folkets historia*. Det nuvarande Ålands befolkning härstammar från Slesvig- och Holsteinområdena, vilket doktor **Nevanlinnas** blodgruppsundersökningar tydligt har visat. Erövringen, som i själva verket var en av folkvandringarnas sista händelser, bröt kontakterna mellan rikets östra och västra del och möjlig-

gjorde ett språkbyte i den västra delen till följd av den kraftiga sydliga flyttrörelsen. Betydelsen av danskhet för Ålands del förlorade sin betydelse i och med den danska flottans slutliga sammanbrott i och med Kalmarunionsförlusten.

Följande grupp av skandinaver efter ålänningarna var den flyttvåg under 800-talet, till ursprunget en flyktingström, som var en följd av den danska centralmaktens uppkomst och de religiösa spänningar som kristendomen gav upphov till. Befolkningen som huvudsakligen kom från Öresundsområdet flyttade till en början till det nuvarande Hälsingland och därifrån vidare till Österbotten och Nylands kustområden – vilket syns klart förutom i dialekter också i ortsnamnen. Bosättningen samlades på kustområdets obebodda skär, som gav de utfattiga skandinaviska fiskarna ett blygsamt levebröd. De här områdena brydde sig den rika ursprungsbefolkningen, jordbrukare och vandrare, helt enkelt inte om.

Den tredje gruppen "erövrare och härs-kare" hittar man i Åbolands skärgård, vars befolkning nästan uteslutande består av Egentliga Finlands utskärsfolk som nästan helt så småningom bytte språk p.g.a. ekonomiska skäl. Den ofta omtalade skillnaden mellan "finsk" och "svensk" skatt uppstod just som en följd av Egentliga Finlands ekonomiska särprägel, inte p.g.a. etnisk bakgrund – det är svårt att kräva smör som skatteenhet om det är omöjligt att föda upp kor. Språkbytet är lätt att följa t.ex. med hjälp av SKS:s utgivna forskningsarbete "Turunmaan saariston suomenkielinen paikannimistö".

Den fjärde viktiga gruppen av "svenska erövrare och härs-kare" är den grupp som egentligen var viktigast för den nämnda mytens och det negativa rykte som den skapade – Finlands svenskspråkiga politiska, ekonomiska och kulturella elit. Denna elit består endast delvis av den sociala uppgradering som skedde i de redan nämnda folkgrupperna, såsom **Johan Wilhelm Snellman**. Huvudsakligen består den av den ursprungligen finskspråkiga överklassen, som speciellt under den ryska tiden strävade till att urskilja sig från "vanligt folk". Men denna utveckling hade i och för sig börjat redan under 1700-talet. Det här märker man tydligt då man studerar hur namnen förändras i "den svenska eliten". Ett par exempel torde ge en bra bild; **Wegelius** < Seinäjokis kaplan, **Gummerus** < **Pihkala**, åboländsk storhandlare, vars svärson tog detta släktnamn och "förbättrade det" genom sin prästtjänst, **Alopeus** (från grekiskans Alopex + latinets -us) < **Kettunen**, en prästsläkt från Kainuu. Den andra stora gruppen i den här skaran består av efterkommande till tjänstemän och handelsmän som flyttat från utlandet till Finland, som "socialiserades" tillsammans med den högsta eliten som blivit svenskspråkig.

Då man talar om Sveriges äldre språkförhållanden och Finlands betydelse för dessa, får man inte glömma att finska blev ett andra klassens språk först när landets förvaltning i en allt högre grad kom att bestå av utlänningar, främst "lågtyskar". Å andra sidan ska man också hålla i minnet att inrikespolitiken har blivit onödigt inflammerad p.g.a. de olika parternas bristande språkkunskaper, begreppen "svensk", "svenske" och "svenska" tolkas som att betyda enbart "rikssvensk" eller "från Sverige härstammande" och detta har delvis varit avsiktligt. En tvist får man dock nog alltid till stånd, om man bara vill. (JH)

Kan myten om hakkapeliterna få nytt innehåll?

”Gens durata gelu”

Nationalistisk lidelse, hjälteromantik och mer eller mindre omedvetna missar i historieforskningen skapade den hakkapelit som kom att stanna i folkminnet. Men hur förhöll det sig egentligen med de finländska soldaterna?

Mythos och marketing förhåller sig som tände och fnöske. Mytmakare med olika tungomål bistod **Gustav den andre Adolf**, ”hjaltekungen”, på dennes vägar från Düna till Donau. De tände den eld som en växande skara mediemakare (skrivare, tecknare, målare, kopparstickare, kartografer, predikanter, tryckare, förläggare osv.) i sin tur värmde sina händer vid.

Mediebranschen upplevde under 1630- och 1640-talen en dittills aldrig skådad högkonjunktur. I början av 1600-talet började tidningar i Tyskland komma ut veckovis istället för som tidigare halvårsvis. När svenskarna landsteg i det tyska

något sådant fall. Vilket inte utesluter att det första fallet dyker upp vid granskandet av den 313:a kyrkboken. Finsk-tyska barn hittades nog, men de tycks ha kommit till i samförstånd eller oförstånd, inte med våld. Likaså tycks finnarna ha farit fram med mindre våld än andra truppförband gentemot manliga invånare och egendom, både i byar och i städer, både i förbifarten och vid långvariga inkvarteringar. Det förekom antastningar, stölder, misshandel och enstaka dråp också bland finnarna, men i mindre mån och mindre krassa former.

Ett sådant resultat av utdragna arkivstudier och enträgna försök att hitta likgropar och dolda missdåd på finnarnas garnisonsorter och vid deras marschrut-

Det förekom också bakslag och nederlag. Så till exempel mellan Rhöndorf och Unkel vid Rhenfloden nära Bonn. Där stupade i februari 1633 flera finska ryttare än vid Leipzig och Lützen sammanlagt. Om det läser man ingenting i finska eller svenska böcker.

LÖNLÖST OMSKAPA MYTEN

Bokhyllorna dignar under tusentals tryckta berättelser från slagfälten. Berättelser om den dagliga samexistensen mellan krigarna och den bofasta befolkningen får man däremot leta efter förgäves. Skulle det inte vara värt att notera också vem som orsakade mer eller mindre lidande åt civilbefolkningen i Theatrum Europäum? Att det fanns signifi-

”Kan man förlika sig med en bild av beskedliga hakkapeliter?”

riket 1630 var inte heller det nog. Likaså exploderade flygbladsproduktionen. När Kungliga Biblioteket i Stockholm började syna sina magasin på 1880-talet, resulterade det i tre tryckta katalogband, åtföljda av flera supplementband.

Man kan inte anklaga Finlands forskare för att ha förbisett denna första våg av nyfikenhet gentemot allt finskt i Europa. Åbo-professorn **Gabriel Rein** lade under 1900-talets första decennium ner stor möda på inventering av alla slags tryckta berättelser om Finland och finnarna som kom ut före hakkapeliternas hemfärd. Och **Arvi Korhonen** spenderade på 1930-talet årtal i tyska arkiv för att gräva fram handskrivna belägg för hakkapeliternas förhållanden.

HISTORIKERS GENVÄGAR

Frestelsen att nöja sig med mindre mängder och lättare tillgängligt material är dock stor. På så vis konstaterar **Michael Roberts** i förordet till sitt storverk *Gustavus Adolphus. A history of Sweden 1611-1632* att han inte gör ”anspråk på att ha utträttat arkivforskning”. **Peter Englund**s *Ofredsår* fångar sina läsare med en empatisk blandning av uppdiktade och avskalade berättelser. Eftersom också han höll avstånd till arkivmaterialens hotande massor, granskade inte han heller **Geoffrey Parkers** uppgifter om en ”Östfinne” som var våldtäktsman i det romantiska Rothenburg, utan spred dem vidare. Annars hade han nog kunnat konstatera att Parker gjort en miss: våldtäktsmannen var en ”Ostfriese”. Gör det någon skillnad? Kanske inte för den nuförtiden stora fraktionen bland historiker som önskar tona ned nationella skillnader.

Har då hakkapeliterna aldrig våldtagit kvinnor på krigsskådeplatsen? Hittills har jag letat igenom 310 kyrkböcker mellan Alba och Zeuzleben och inte hittat

ter, kommer knappast att accepteras i första taget av forskningens ”mainstream”. Knappast ens av Finlands moderna massmedia. Lycka till vid eftergranskningarna.

LEVDE UPP TILL NAMNET

Själva ordet ”Haccapelus” som föddes 1626 efter den första svenska segern mot polackerna vid Düna-floden, är egentligen ett missfoster. Inte heller har det överlevt i något annat språk än finskan. Utanför de samtida ”Poemata” som förhärsligar Gustav den andre Adolf, förekommer ordet bara en gång handskriftligt på tysk-italienska (”Hagapieca” 1632 i Pappenheim) och två gånger tryckt på engelska (*Hagapells*, London 1632 och 1637).

Hakkapeliterna gav skäl för namnet. **Torsten Stålhandske**, **Erich Slang**, **Erasmus Hara** & Co. högg i, det skall inte betvivlas. De högg i på berömvärd manér många gånger mellan Wallhof 1626 och Wittstock 1636, och för tredje och kanske sista gången i Tyskland vid Leipzig 1642 (”Leipzig, Einundleipzig, Zweiundleipzig” heter det på tysk skolslang).

Leipzig-slagen har fått bred beaktning både i skolböcker, skönlitteratur och inom den seriösa forskningen. I Finland har man knappast alls beaktat slaget vid Wittstock, norr om Berlin, där finska ryttare föll i skymningen den 4 oktober efter en dygns lång omfattningsmarsch i de förenade tyska härarnas rygg. De finska ryttarna räddade de redan sviktande svenskarna och skapade förutsättningen för att kriget skulle pågå i 13 år till. Den store statsmannen **Axel Oxenstierna** hade inför den avgörande drabbningen uttryckligen satsat på dessa finska ryttare. Stålhandske & Co. infriade dessa förväntningar till priset av exakt 100 stupade under några få solnedgångsminuter. Ett skäligt pris för en stor seger?

kanta skillnader i soldaternas beteende, och att tyska värddar anhöll om att få härbärgera finnar hellre än tyskar, fransmän eller engelsmän i svensk tjänst? Egentligen... tja, kanske. Men: inte vill man ju framstå som de enda moderata eller minst besvärliga deltagare i ett grymt och orättfärdigt krig. Inte heller intresserar sig unga pojkar så värst mycket för krigets hemtrevliga detaljer, eller?

Det skulle antagligen vara lönlöst att försöka bygga upp en annan myt än den vedertagna: Hakkaa päälle, Suomen poika. Den vinner alltid, åtminstone i den av **Eino Leino** förädlade formen ”Sotaa etsineet me emme, rauhan tähden taistelemme... Päälle hakkaa. Iske eestä Europan, synnyinmaan ja maailman.” (*Yövärtio; ”Hakkapeliittain marssi”*)

Kan man tänka sig slagskämpar som förhåller sig fredligt i sina kvarter? Kan man förlika sig med en bild av beskedliga hakkapeliter?

Så det får nog antagligen förbli vid ”gens durata gelu, nullis superabilis armis” (frosthärdat folk, oövervinnligt med vapen) som den bildade bömiske emigranten **Venceslaus Clemens** fastslog på tal om finnarna redan 300 år före det välkända vinterkriget – oaktat de framsteg som forskningen håller på att ta i den gråa zonen mellan krigets vardag och vapenslag.

Detlev Pleiss forskar i hur tyskarna under Sveriges stormaktstid kom överens med krigets folk.